

Правова соціалізація в умовах діджитал-суспільства

Ковальчук Л. В.¹, Михайліна Т.В.²

Опубліковано	Секція	УДК
30.10.2024	Економіка	340.1

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14186528>

Анотація. Стаття присвячена проблемам правової соціалізації в умовах діджитал-суспільства. Аналізуючи думки науковців було встановлено, що правова соціалізація – це багатогранний процес, що включає передачу правових знань, формування правових цінностей та розвиток правової свідомості. За допомогою соціальної комунікації людство засвоює смисли та значення правового порядку, що сприяє соціальній адаптації та інтеграції в суспільство.

Виявлено, що інформаційні технології стають базисом для побудови нормативної поведінки людей, формують їхні ціннісні орієнтири та продукують здобуття правових знань, що в результаті дає можливість особі брати активну участь у побудові електронної правової держави. Електронна версія тексту джерела права надає інструменти для розуміння та застосування права без прямої участі людини, дозволяючи автоматично виявляти юридичні наслідки дій, укласти угоди та навіть формулювати нові правові норми.

На основі вказаного зроблено висновок, що молодь формує своє розуміння правових норм та практики в основному через Інтернет. При тому правова інформація у процесі мережевої комунікації має переважно негативний та критичний характер, так як публікувати її може абсолютно кожен, з огляду на анонімність та відсутність реальної відповідальності.

Виділено безсумнівні плюси діджиталізації суспільства, які полягають у поширенні якісної наукової літератури, доступності актуальної інформації та швидкості її досягнення до кінцевого користувача. Окрім того зазначено, що люди старшого віку також залучаються до процесів правової соціалізації за допомогою мережевих комунікацій. За кордоном досить поширена практика цифрової трансформації старших людей.

Правова соціалізація старшого покоління у цифровому середовищі передбачає комплексний підхід, що включає як розуміння своїх прав (знання про право на приватність, захист персональних даних, безпеку в мережі), уміння захищати свої права (знання про те, як діяти в разі порушення їхніх прав у цифровому просторі), так і активну участь у формуванні цифрового законодавства (можливість впливати на розробку законів, які регулюють цифрові відносини).

В умовах дослідження серед основних проблем правової соціалізації в умовах цифрової трансформації виділено наступні: інформаційна перевантаженість; недостатня цифрова грамотність; ризики маніпуляції та дезінформації; проблеми кібербезпеки; цифровий розрив.

¹ студентка 2 курсу юридичного факультету ОС «Магістр»Донецький національний університет імені Василя Стуса <https://orcid.org/0000-0002-4149-1577>

² д.ю.н., професор, професор кафедри теорії, історії держави і права та філософії права Донецький національний університет імені Василя Стуса <https://orcid.org/0000-0002-1129-2470>

Для вирішення зазначених проблем обґрунтовано необхідність здійснення наступних заходів: розвиток цифрової грамотності; створення достовірних джерел правової інформації; посилення правової освіти; захист персональних даних; посилення кібербезпеки; співпраця держави, громадянського суспільства та бізнесу.

Ключові слова: соціалізація, правова соціалізація, діджиталізація, Інтернет-комунікації, цифрова трансформація, цифрова грамотність, правові цінності, інформаційна культура.

Legal socialization in the conditions of the digital society

Abstract. The article is devoted to the problems of legal socialization in the digital society. Analyzing the opinions of scientists, it was found that legal socialization is a multifaceted process that includes the transfer of legal knowledge, the formation of legal values and the development of legal consciousness. Through social communication, humanity learns the meanings of the legal order, which contributes to social adaptation and integration into society.

It is revealed that information technologies become the basis for building normative behavior of people, form their value orientations and produce the acquisition of legal knowledge, which as a result allows a person to actively participate in the construction of an electronic state governed by the rule of law. The electronic version of the text of the source of law provides tools for understanding and applying the law without direct human involvement, allowing you to automatically identify the legal consequences of actions, conclude agreements, and even formulate new legal norms.

Based on this, it is concluded that young people form their understanding of legal norms and practices mainly through the Internet. At the same time, legal information in the process of network communication is mostly negative and critical, since absolutely everyone can publish it, given its anonymity and lack of real responsibility.

The undoubted advantages of digitalization of society are highlighted, which consist in the dissemination of high-quality scientific literature, the availability of up-to-date information and the speed of its achievement to the end user. In addition, it is noted that older people are also involved in the processes of legal socialization through network communications. The practice of digital transformation of older people is quite common abroad.

Legal socialization of the older generation in the digital environment involves a comprehensive approach that includes both understanding their rights (knowledge of the right to privacy, personal data protection, network security), the ability to protect their rights (knowledge of how to act in case of violation of their rights in the digital space), and active participation in the formation of digital legislation (the ability to influence the development of laws regulating digital relations).

In the context of the study, among the main problems of legal socialization in the context of digital transformation, the following are identified: information overload; insufficient digital literacy; risks of manipulation and disinformation; cybersecurity problems; digital gap.

To solve these problems, the necessity of implementing the following measures is justified: development of digital literacy; creation of reliable sources of legal information; strengthening of legal education; protection of personal data; strengthening of cybersecurity; cooperation between the state, civil society and business.

Key words: socialization, legal socialization, digitalization, Internet communications, digital transformation, digital literacy, legal values, information culture.

Вступ

В умовах щоденного розвитку усіх аспектів суспільного життя цифрові технології стають невід'ємним атрибутом кожної людини. З огляду на стрімкий темп цифровізації публічної та приватної сфер, відсутність обмежень просторових та часових рамок,

з'являється відчуття тотальної інформаційної всеосяжності. Особливістю діджиталізації є Інтернет-комунікації, які набрали стрімкої популярності серед представників молоді, активно застосовуються ними у період навчання, а у майбутньому комп'ютерна грамотність стає фактично основною вимогою на ринку праці.

Інтернет-комунікації у приватній сфері є тим способом спілкування різних вікових та соціальних груп, що безпосередньо впливають на поведінку індивідумів, тим самим зумовлюючи проблему заміщення основних постулатів соціалізації, інститутів сім'ї та освіти, «інтернет особистостями», які й приймають основні рішення. Вказана ситуація починає сприйматися як проблема, що утворює загрозу для правової держави, яка регламентує та приписує відповідну поведінку суспільству, що й зумовлює актуальність вказаного дослідження.

Стан опрацювання проблеми. Проблемам соціалізації в умовах активної цифровізації присвячували свої роботи Л.В. Скворцов, який акцентував увагу на перетворенні людини на інформаційну машину, У. Еко поділив суспільство на дві частини: на тих, хто, користуючись ЗМІ, отримує готові образи і судження про суспільство і світ без критичного осмислення отриманих відомостей, і на тих, хто за допомогою комп'ютера здатний обробляти інформацію та інші [1, с. 23]. Однак, процеси правової соціалізації у новостворених умовах все ще залишаються недопрацьованою тематикою та потребують дослідження.

Саме тому метою вказаного дослідження є виявлення ступеню впливу процесів діджиталізації на правові уявлення, ціннісні орієнтири та нормативну поведінку в суспільстві як основних процесів правової соціалізації.

Результати

У науковій літературі поняттю «правова соціалізація» приділяється достатньо уваги. Так, Л.Ф. Купліна визначає правову соціалізацію як складову частину загальної соціалізації, її проявом у сфері формування і розвитку індивідуальної правосвідомості та правової культури. Вона направлена на усвідомлення особою своєї соціальної ролі, місця у суспільстві, приєднання до правових норм, цінностей, правової практики загалом [2, с.23].

Підтримуючи цю позицію, Р. Козубовський відмічає, що правова соціалізація – це активний процес, під час якого людина не просто пасивно сприймає закони, а свідомо їх засвоює. Вона формує власну систему цінностей, пов'язаних із правом і справедливістю, і на основі цих цінностей будує свою поведінку в суспільстві. Автор підкреслює, що цей процес відбувається в тісному взаємозв'язку із соціальним середовищем, в якому живе людина [3].

Більш детально характеризує правову соціалізацію О. Землянська, наголошуючи на тому, що це складний процес, під час якого людина засвоює і внутрішньо приймає правові норми та цінності суспільства, який охоплює як біологічні передумови, так і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище, що припускає: соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, враховуючи як предметний світ, так і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав і обов'язків тощо, зміну і якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонійний розвиток [4, с. 93]. Цей процес є необхідною умовою для формування правової свідомості та забезпечення правопорядку в суспільстві. Т. Тюльпа доповнює, що соціалізація формує в людини необхідні навички для участі в правових відносинах [5, с.4].

Тобто, правова соціалізація – це багатогранний процес, що включає передачу правових знань, формування правових цінностей та розвиток правової свідомості. За допомогою соціальної комунікації людство засвоює смисли та значення правового порядку, що сприяє соціальній адаптації та інтеграції в суспільство. Цей процес

передбачає не лише пасивне сприйняття інформації, а й активну участь у формуванні власних правових уявлень.

Однак, у межах процесу соціалізації варто також передбачати та враховувати стихійні складові, що зумовлюються стрімким розвитком суспільства. На сьогодні таким стихійним явищем є діджиталізація. Вже не рідко в наукових працях використовуються поняття «інформаційне суспільство», «діджитал-суспільство» «цифровізація», характеризуючи ці терміни саме як самостійний етап розвитку. Слушне твердження в цьому контексті висловлює Ю.І. Крилова, стверджуючи, що діджиталізація сприяє реалізації однієї з умов чи рис е-демократії – залученню громадян до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління через використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій [6, с.77]. Тобто інформаційні технології стають базисом для побудови нормативної поведінки людей, формують їхні ціннісні орієнтири та продукують здобуття правових знань, що в результаті дає можливість особі брати активну участь у побудові електронної правової держави.

Важливим соціологічним дослідженням для науковців, які працюють у вказаній темі, є необхідність дати відповідь на питання, що ж є підґрунтям для правової соціалізації. Традиційно правова соціалізація будувалась на основі інституту сім'ї та освіти. Знання норм права, розуміння складових законодавства та його застосування в реальному житті формуються ще у шкільні часи, на уроках правознавства, тобто базою є така програма освітніх закладів. Однак, на сьогодні більш актуальним джерелом для вивчення права у молоді є Інтернет-ресурси, до прикладу Вікіпедія, яка хоч і ґрунтується на електронних базах нормативних документів, проте офіційним носієм таких даних не є. Вікіпедія користується попитом серед користувачів та демонструє високий рівень довіри до цієї інформаційно-довідкової системи. Основним аргументом звернення до таких ресурсів, порівняно з офіційно опублікованими нормативно-правовими актами, є легкість та доступність інформації, зручність у пошуку необхідних даних, і навіть можлива наявність помилок не стає перепорою для шукачів.

Електронна версія тексту джерела права надає інструменти для розуміння та застосування права без прямої участі людини, дозволяючи автоматично виявляти юридичні наслідки дій, укладати угоди та навіть формулювати нові правові норми.

Цифровізація освіти призвела до того, що студенти все частіше отримують правові знання самостійно, використовуючи різноманітні онлайн-ресурси. Внаслідок цього роль викладача змінюється: він перетворюється на консультанта, який допомагає студентам орієнтуватися у великому обсязі інформації, а не на основного джерела знань. Така трансформація відбувається через те, що студенти все більше взаємодіють між собою та з інформацією в мережі, а не безпосередньо з викладачем. І хоча така самостійність у правовій соціалізації дещо ефективна, проте породження нових знань та формування конкурентоспроможності на ринку праці можливо лише в умовах комунікації учнів, студентів та навіть зрілих людей, які вже працюють, з «провідниками» соціалізації, так як безпосереднє спілкування і є суттю соціальної дії.

Таким чином, можна стверджувати, що молодь формує своє розуміння правових норм та практики в основному через Інтернет. При тому правова інформація у процесі мережевої комунікації має переважно негативний та критичний характер, так як публікувати її може абсолютно кожен, з огляду на анонімність та відсутність реальної відповідальності. Це зумовлюється тим, що у разі розголошення чи спотворення правової інформації особу важко притягнути до відповідальності через складнощі збирання про неї даних та використання такої доказової бази. Така ситуація призводить до розмивання меж між приватним та публічним, оскільки будь-яка інформація може стати загальновідомою, в тому числі індивідуальні правові випадки, навіть якщо їх суб'єкт не хотів їх розголошення. Це, у свою чергу, ускладнює захист персональних даних і негативно впливає на правову свідомість молоді, особливо тих, хто має обмежений

особистий досвід взаємодії з нормативно-правовими актами. Вказану точку зору висловлювали і науковці, зазначаючи, що повсюдне використання інформаційно-пошукових систем і автоматизм, який їм властивий, з одного боку, полегшують доступ до різної інформації, що зберігається в Інтернеті, а з іншого боку, це породжує проблеми, пов'язані з конфіденційністю, відсутністю прозорості використання інформації і контролю з боку користувачів [7, с. 24]. Ф. Галіндо і Ж.Г. Марко вказують на те, що ключові слова запиту в сукупності зі зв'язаними з ними метаданими можуть дати можливість практично будь-кому отримати інформацію про користувача, включаючи його інтереси, звички та уподобання. Більш того, деякі запити можуть містити ідентифікатори і квазіідентифікатори, які дозволяють зв'язати їх з конкретною людиною [8, с. 8].

З огляду на вказане, виникає уявлення, що цифровізація розглядається лише в негативному ключі та слугує руйнівним аспектом процесів правової соціалізації, однак, це все-таки не так. Варто також виділити безсумнівні плюси діджиталізації суспільства, які полягають у поширенні якісної наукової літератури, доступності актуальної інформації та швидкості її досягнення до кінцевого користувача. При тому важливим є забезпечення доступності усіх функцій цифровізації для різних вікових категорій населення. В дослідженні ми неодноразово згадували саме молодь як активного користувача Інтернет-ресурсів, проте люди старшого віку також залучаються до процесів правової соціалізації за допомогою мережевих комунікацій. За кордоном досить поширена практика цифрової трансформації старших людей. Так, у Німеччині такі проекти, як «Цифровий янгол» та «Цифровий пакт для старших», надають можливість кожному, незалежно від віку, отримати необхідні знання та навички для користування цифровими технологіями. Це сприяє соціальній інклюзії та дозволяє старшим людям вести більш самостійне та активне життя [9].

Відзначаючи Міжнародний день осіб старшого віку, світова спільнота підкреслює важливість їхньої повної участі в сучасному цифровому світі [10]. Однак, для того, щоб старші люди могли повноцінно користуватися цифровими технологіями, необхідно забезпечити не лише технічну підтримку, але й належний рівень їхньої правової свідомості.

Правова соціалізація старшого покоління у цифровому середовищі передбачає комплексний підхід, що включає як розуміння своїх прав (знання про право на приватність, захист персональних даних, безпеку в мережі), уміння захищати свої права (знання про те, як діяти в разі порушення їхніх прав у цифровому просторі), так і активну участь у формуванні цифрового законодавства (можливість впливати на розробку законів, які регулюють цифрові відносини).

Активна цифровізація суспільства суттєво впливає на процеси правової соціалізації як молоді, так і людей старшого віку. З одного боку, цифрові технології розширюють доступ до правової інформації, сприяють розвитку правової свідомості та активної громадянської позиції. З іншого боку, вони породжують нові правові виклики та проблеми, пов'язані з захистом персональних даних, кіберзлочинністю, авторським правом та іншими аспектами цифрового життя.

Серед основних проблем правової соціалізації в умовах цифрової трансформації варто виділити такі:

- інформаційна перевантаженість (величезний обсяг інформації в мережі ускладнює пошук достовірних джерел правової інформації і тим самим спонукає користувачів брати до уваги спотворені, некоректні відомості);
- недостатня цифрова грамотність (далеко не всі, в тому числі певний відсоток людей старшого покоління, володіють необхідними цифровими навичками для пошуку та розуміння правової інформації);

- ризики маніпуляції та дезінформації (на сьогодні в умовах воєнного стану кількість фейків та маніпулятивних новин значно поширилась, що може спотворити розуміння прав);
- проблеми кібербезпеки (кіберзлочини стали однією із найпопулярніших груп правопорушень, які загрожують персональним даним та фінансовій безпеці користувачів мережі);
- цифровий розрив (хоч цифрові технології і поширені по всьому світу, однак проблема нерівного доступу до них таки існує, тим самим обмежуючи можливість для правової соціалізації).

Для вирішення зазначених проблем необхідний комплексний підхід, а саме:

- розвиток цифрової грамотності, що повинен включати масштабні кампанії з підвищення цифрової грамотності населення, особливо серед старшого покоління, до прикладу як «Цифровий янгол» та «Цифровий пакт для старших» у Німеччині;
- створення достовірних джерел правової інформації. Тобто необхідно активно розвивати державні та громадські ресурси, які надають доступну та зрозумілу правову інформацію;
- посилення правової освіти, яка має стати невід'ємною частиною шкільної та позашкільної освіти, з акцентом на цифрові аспекти права;
- захист персональних даних, що передбачає вдосконалення законодавства щодо захисту персональних даних та забезпечення його ефективного виконання;
- посилення кібербезпеки. Варто впроваджувати ефективні засоби захисту від кіберзлочинності та проводити інформаційні кампанії з підвищення обізнаності користувачів мережі;
- співпраця держави, громадянського суспільства та бізнесу. Для вирішення проблем правової соціалізації в умовах цифрової трансформації необхідна спільна робота всіх зацікавлених сторін [11].

Висновки

Цифрові технології змінили спосіб, яким суспільство отримує інформацію про право. Інтернет-ресурси стали важливим джерелом знань, проте не єдиним. Особистий досвід та традиційні джерела інформації, такі як ЗМІ, продовжують впливати на формування правових поглядів молоді. Таким чином, формування правової свідомості молодого покоління є результатом взаємодії різних факторів, як традиційних, так і сучасних. Тому варто наголосити, що правова соціалізація в цифрову епоху – це складний і багатогранний процес, який вимагає комплексного підходу. Для забезпечення ефективної правової соціалізації молоді та людей старшого віку необхідно створити сприятливе цифрове середовище, забезпечити доступність цифрових технологій, захист персональних даних, боротьбу з кіберзлочинністю. Важливим етапом є розвиток правової освіти, що передбачає формування правової культури, вміння критично оцінювати інформацію та захищати свої права в цифровому світі. Наступне, на що теж слід націлити увагу, так це на взаємодію поколінь, тобто сприяти обміну досвідом між молодими людьми та людьми старшого віку в сфері цифрових технологій.

Тільки спільними зусиллями держави, громадянського суспільства та кожної окремої людини можна забезпечити ефективну правову соціалізацію в умовах активної цифрової трансформації.

Список використаних джерел

1. Галета Я.В., Сьомак А.В. Соціалізація особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства. Серія: Педагогічні науки. 2020. Випуск 190. С.23-29.
2. Купіна Л.Ф. Соціалізація молоді та ефективність норм трудового права. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 2. С. 94.

3. Козубовський Р. Правове виховання як засіб формування правової культури. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ped/2008_15/kozubovskij.pdf
4. Землянська О.В. До проблеми правової соціалізації особистості. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2013. Вип. 14. Ч. 4. С. 92–100.
5. Тюльпа Т.М. Основи соціалізації особистості: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2016. 164 с.
6. Крилова Ю.І. Інформаційне (цифрове) суспільство: політико-правовий аспект упровадження. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. В.27. С.75-83.
7. Петришин О.В., Гиляка О.С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. Вісник Національної академії правових наук України. 2021. № 1. Том 28. С. 17-35.
8. Galindo F., Garcia-Marco J. Freedom and the Internet: Empowering citizens and addressing the transparency gap in search engines. European Journal of Law and Technology. 2017. Vol. 8, No. 2. P. 1–18.
9. Федеральне міністерство у справах сім'ї, старших людей, жінок та молоді (2019). «Цифровий янгол» розпочинає тур Німеччиною. URL: <https://rm.coe.int/digital-literacy-for-seniors-ua/1680a7c7f2>
10. Підрозділ інклюзивного соціального розвитку при Департаменті ООН з економічних та соціальних питань (UNDESA DISD, 2021). Цифрова рівність для громадян будь-якого віку – Міжнародний день осіб старшого віку в ООН-2021 (UNIDOP).
11. Гречко О. Урсу О. Цифрова трансформація у сфері надання правової допомоги: виклики та рішення. URL: www.undp.org/uk/ukraine/blog/tsyfrova-transformatsiya-u-sferi-nadannya-pravovoyi-dopomohy-vyklyky-ta-rishennya